

ZAMANA RAM OLMAYAN POEZİYA - ƏLİ KƏRİM - 90

*Bir şair yaşayardı
Yerlə göy arasında.
Ayağının ucunda
Gəlib keçdi dünyadan,
Söz ucundan, şeir ucundan.
Qıvrılanda ürəyimiz
Kövrəldə dodağımız
Əli Kərim avtoqrafı xatirələr
Gəlib tutar əlimizdən.*

Bu şeiri İsa İsmayılzadə Əli Kərimin bivaht vəfatından az sonra yazmışdı. İndi Əli Kərim də dünyada yoxdu, İsa İsmayılzadə də. Azərbaycan poeziyasında iki bənzərsiz şairlərimiz. Amma fiziki ölüm şairlər üçün əbədi ölüm deyil. "İnsan dünyaya bənzər - Səfərdədir əbədi". Əli Kərimin ölümündən 52 il keçir, amma bu gün müasir şeirimizdən söz açanda Əli Kərimi xatırlamamaq mümkün deyil.

Günlərin bir günü insan kimi də, şair kimi də istedadlı olan Ələkbər Salahzadəyə yaxınlaşıb dedim: "Siz Əli Kərimi necə xatırlayırsınız?" O dedi: "Əli məndən on yaş böyük idi. Biz ədəbiyyata gələndə o, artıq tanınmış şair idi. Yadımdadır, İsa və mən şeirlərimizi Əliyə təqdim edərdik, çünki "Azərbaycan" jurnalında şeirə o baxırdı. Bir neçə dəfə gəldik, getdik, Əli qovluqları bircə-bircə axtardı, şeirlərimiz tapılmadı... Axırda elə bir təbəssüm göstərdi ki, biz o təbəssümə təslim olduq. İş elə gətirdi ki, mən "Azərbaycan" jurnalında işə düzəldim. Əli ilə yoldaş oldum, dostluq elədik, nə gizlədim, hərdən yeyib-içirdik. Əli olduqca mədəni, tərbiyəli bir insan idi. Çox savadlıydı, dünya ədəbiyyatını, xüsusilə, müasir Avropa yazıçılarının yaradıcılığını gözəl bilirdi". İndi Ələkbər Salahzadə də dünyada yoxdu. Amma o da unudulmayıb. Bu mart ayında Əli Kərimin 90, İsanın və Ələkbərin isə 80 yaşı tamam olur.

Mən isə Əli Kərimi bircə dəfə görmüşəm. Bir tələbə dostumla Kommunist (indiki İstiqlal) küçəsiylə üzüəşəgi enirdik. Qarşımıza ortaboylu, yaraşıqlı, qarasaçlı bir kişi çıxdı, sən demə, dostum onu tanıyırmış, mənə dedi ki, bu adam şair Əli Kərindir. 68-ci ilin fevral ayıydı, deyəsən. Əli Kərimin şeirlərini oxumuşdum, "Qaytar ana borcunu" şeiri dillər əzbəri idi. Bilirdim ki, Əli Kərimin "İlk simfoniya" poeması 1957-ci ildə Moskvada keçirilən gənclərin və tələbələrin XI Ümumittifaq festivalında mükafata layiq görülüb. 1969-cu ilin ilk iyul günlərinin birində isə "Azərbaycan gəncləri" və "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetlərində Əli Kərimin qara haşiyəyə alınmış şəklini gördüm. Sarsıldım.

Mən şair ölümünü ilk dəfə səkkiz yaşım olanda duymuşam, birinci sinifdə oxuyurdum, müəllimimiz sinifə girdi və böyük bir hüznə bildirdi ki, Azərbaycanın dahi şairi Səməd Vurğun vəfat edib. O gün yaxşı xatırlayıram ki, kəndimizdə çox adam kədərliydi. Təbii ki, mən də bu ölüm xəbərindən doluxsundum. Axı, müəllimimiz bizə S.Vurğunun "Azərbaycan" şeirindən müəyyən parçaları əzbərlətmişdi. Əli Kərimin ölümü isə mənə çox həyəcanlandırdı və bundan sonra mənim Əli Kərimli günlərim, illərim başladı. Onun sağlığında çap olunan "İki sevgi", "Həmişə səfərdə", "Qızıl qanad" şeirlər kitabları yanımdan əskik olmadı. Bir gün Universitetdə (mən filologiya fakültəsində təhsil alırdım) müəllimimiz Bəxtiyar Vahabzadə üzünü bizim kursun tələbələrinə tutub dedi ki, Əli Kərimi kim oxuyub. Əlimi qaldırdım. Dedi ki, onun çoxlu tərcümələri də var, sən qəzet və jurnallarda o tərcümələri tap, köçür, Əlinin həyat yoldaşı Elza xanım gəlib götürər.

Bir ay ərzində bu tapşırığı yerinə yetirdim. Tərcümələri də şeirləri qədər gözəldi və onları Elza xanıma təhvil verdim. Əli Kərim və onun bənzərsiz poeziyası barədə neçə məqalə yazıb çap etdirmişəm (bu sahədə qardaşım Cavanşir Yusifliyə qibtə edirəm, onun Əli Kərim yaradıcılığı barədə üç kitabı və neçə məqaləsi işıq üzü görüb). Bu yazıda təkrara yol verməyəcəyəm.

Böyük şairimiz Rəsul Rza yazırdı: "Şair var ki, yüksəliş pillələrini dayana-dayana, tövşüyə-tövşüyə, yazdığını təkrarlaya-təkrarlaya qalxır. Şair də var ki, öz-özü ilə yarışda, hər əsərində bir pillə qalxır, özünü, özünü təkrarlamaq faciəsindən uzaq olur. Əli Kərim ikincilərdəndi". Bu fikrin davamı kimi mərhum professor Tofiq Hacıyevdən də bir misal gətirmək istəyirəm: "Əli Kərim mövzu məhdudluğu bilməyib, özünü çağırılmış bayatıların çərçivəsinə salmayıb. Onun şair ilhamı doğuluşundan buxov üzü görməyib, sifətdən gözəlliklə yanaşı, həm də əlvanlığı seçib. Mövzuları ən azı əsərlərinin sayı qədərdir". Təfsilata varmadan deyə bilərəm ki, bu fikirlər Əli Kərimi bənzərsiz bir şair kimi çox dəqiq səciyyələndirir. Əli Kərimin şair səciyyəsi, fikrimcə, ənənəvi şeirdən modern şeirə doğru poetik inkişafı əks etdirir. Onun şeir kitablarında bircə qoşmaya və gəraylıya da təsadüf eləmədim. Ancaq hecanın müxtəlif ölçülərində yazdığı bütün şeirlərdə ənənəyə möhkəm bağlılıq vardır. Sadəcə olaraq, ənənənin Əli Kərim şeirində yeniləşməsi prosesi diqqəti cəlb edir. Daha doğrusu, Əli Kərim heca şeirində stereotiplərdən qaçır, bədii təsvir vasitələri, xüsusilə təşbihlər və metaforalar (özü də əksəriyyəti orijinal) Əli Kərim şeirinə poetik tərəvət gətirir. O, klassik poeziyaya və xalq şeirinə yeni bədii vasitələrlə yanaşıb, bircə qəzəl və rübai, bircə qoşma və gəraylı yazmadan ənənəni yeni biçimdə dirçəldib. Bunun üçün şairin "Qayıt" şeirinə müraciət etmək kifayətdir:

Həsrətin araya atdı dağ, dərə,
Sönən işıq oldun, batan səs oldun.
Qayıt, mənim gülüm, qayıt bu yerə
Ey mənim istəyim, nə gəlməz oldun.

Ümidlər, arzular pərən-pərəndir,
Qəlbə təsəllidir xatirələrim.
Bir halımı soruş, könlümü dindir,
Axşamlar yadıma düşür səhərim.

Qayıt, mənim gülüm, yerbəyer elə
Dərdli səhərləri, gecələri sən.
Çaşıb başqa yolla keçirəm elə,
Düz öz qaydasınca küçələri sən.

Qayıt, yerinə qoy Ayı, Günəşi -
Yenə olduğutək görüm həyatı.
Qayıt, gözümlə nuru, könlüm atəşi,
Qayıt, sahmana sal bu kainatı!

Bu şeir bir-birilə möhkəm bağlı olan iki şeir qolunu özündə ehtiva edir. Ruhca bu şeir Aşıq Ələsgərin, Abbas Tufarqanlının, Dədə Şəmşirin ayrılıq, həsrət motivləri üstə köklənən iltimaslarını xatırladır: "Kəsmə iltifatın, salma nəzərdən, Ələsgərtək binəvanı, sevdiyim!" Amma şeirin üçüncü və dördüncü bəndlərində sanki Füzulinin nəfəsini eşidirik: "Deyil bihudə, gər yağsa fələkdən başıma daşlar, Binasın tişeyi-ahımla viran etdigimdəndir". Əlbəttə, formal baxımdan bu oxşarlıqlar düz gəlməyə bilər, amma ruhca ayrılıq nəzərə çarpmır. "Qayıt, sahmana sal bu kainatı!" - sanki Füzuli Əli Kərim lisanıyla haray çəkir. "Əli Kərim "Qayıt" şeirində bu motivin bədii həllini elə orijinal verdi ki, dövrümüz üçün bir qədər arxaik görünən hicran mövzusu, necə deyərlər, müasirləşdi" (Tofiq

Hacıyev). Burada Əli Kərimin Füzuliyə, Nəsimiyə, Müşfiqə, Səməd Vurğuna, Rəsul Rzaya həsr etdiyi şeirləri xatırlamamaq olmur. Açıqını deyim ki, Füzuli və Nəsiminin poetik obrazı Əli Kərim şeirində yeni yüksəklik əldə edib.

Altı yüz ildir, bəşər
düşünər,
çatmaz yenə
Məşəqqətli ölümün
Nəsimi zirvəsinə.

Əli Kərim XX əsr Azərbaycan şeirində dogma dilimizin nəyə qadir olduğunu bir daha həqiqətə çevirdi:

Bu şirin dilini yaratmış güman,
İlahi damağı çağ olan zaman.
Bu dildə varlığın hər sədası var;
Bir neçə sait də düşməmiş kənar.
Bu dil - təmizlikdə uşaq nəfəsi,
Gözəllik utanar bu incə dildən.

Əli Kərimin çox şeiri zamanın sınağından keçdi, bu gün "Babəkin qolları", "Atamın xatirəsi", "Metronun yaylı qapıları", "Gəl, Azərim", "Habil", "Van-Qoqun günəşi", "Kürə yağış yağırdı", "Daş", "Həmişə səfərdə", "Bəzən haqq qazanır insan öləndə", "Analar ağlar", "Xirosimada məktəbsiz uşaq", "Şəhidliyin zirvəsi", "Qayıt", "Nə xoşbəxt imişəm bir zaman, Allah" və başqa şeirləri təkcə altmışıncı illərin deyil, bu günün də müasir şeirləridir.

Otuzdan çox yaşamışam.
Sevgi toranında.
Mühazirə salonunda.
Sevgimlə bir-birimizə deyəcəyimiz
İki söz arasında.
Xəstə olarkən
Həkimin mənə etdiyi çarəsində.
Bəzən baş tutmayan şerimin
Dağılmış divarlarının xarabasında,
Bəzən söz yarışında
Bəzən ölüm sözünün polyar qışında.

Vaxtilə bu şeir ("Fraqmentlər") haqsız tənqiddə məruz qalmışdı. Rəsul Rza isə onu novatorluq hadisəsi adlandırdı, şeirin ayrı-ayrı "anlaşılmaz", guya "mücərrəd" təsir bağışlayan misrələrini anlatdı.

Əli Kərimin novatorluğu nədə idi? Mən bu məqamda böyük tənqidçi Belinskinin bir fikrinə üz tutmaq istəyirəm. O yazırdı ki, "söz öz-özlüyündə boş səsdir: o, ancaq fikir ifadə etmək üçündür. Fikir isə öz-özlüyündə ağıllı və gözəl bir şeirin kölgəsindən başqa bir şey deyildir. O, gerçəkliyin yalnız ideal mahiyyəti olmaq etibarıyla əhəmiyyətli. Praktiki tətbiq ölçüsünə gəlməyən hər bir şey yalan və boşdur. Vəqif adamların dilində köhnə həqiqətlər belə sanki ilk dəfə söylənir, müəllimlik iddiası edən adamların dilində isə bəzən yeni fikirlər təsir buraxmadan itib-batır, sanki bunlar adi söylənmiş şeylərmiş". Əli Kərim özü də yazırdı ki: "İntellektlə həyat birləşəndə, daha doğrusu, intellektin həyatı əsası olanda əsl şeir yarana bilər".

Əli Kərimin "Xətlər variasiyaları", "Meridian üstündə oyun" və bir çox şeirləri 60-cı illərdə bizim poeziyada modern şeirin ilk nümunələri idi.

Əli Kərim poeziyası mənim üçün həmişə təzədir, çünki nə öz zamanının, nə də sonrakı illərin tozu o poeziyanın heç bir sətirinə qona bilmədi. Bax, indi bu sətirləri yazanda, Əli Kərim haqqında, ona sevgim barədə düşüncələrimi qələmə alanda həmin həqiqəti xatırladım - zaman bir çox şairi sındırdı, amma Əli Kərimə toxuna bilmədi.¹

Vaqif Yusifli
Əməkdar mədəniyyət işçisi, professor

¹ https://525.az/?name=xəber&news_id=164474